

11. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Просвещение, 1941. – Т. III–IV. – 543 с.

12. Рогожникова Т. П. Парные лексические сочетания в житийных текстах XV–XVI веков (на материале “Макариевского цикла”) / Т. П. Рогожникова // Грани русистики : филологические этюды. – СПб. : СПбГУ, 2007. – С. 340–349.

SYSTEMOWOŚĆ W OBRĘBIE PRZYIMKÓW SŁOWIAŃSKICH

LACHUR CZ.

Uniwersytet Opolski

Od pewnego czasu w językach słowiańskich obserwowany jest aktywny (choć powolny) proces zmian składniowych w zakresie relacji przypadkowych. Funkcje wielu przypadków ulegają rozszerzeniu i zróżnicowaniu poprzez ich uzupełnienie połączeniami przyimkowymi, konstrukcje bezprzyimkowe aktywnie wypierane są przez konstrukcje przyimkowe. Pojawiają się niektóre nowe typy przyimków, derywowanych według obecnych w tych językach mechanizmów słowotwórczych.

Jako konsekwencja tych procesów pojawia się konieczność opracowania (na potrzeby zarówno leksykografii, jak też dydaktyki) aktualnego rejestru przyimków właściwych i innych jednostek o charakterze przyimkowym, ustalenia ich właściwości systemowych oraz relacji przez nie sygnalizowanych.

Zadanie takie postawiła przed sobą grupa językoznawców, reprezentujących większość krajów słowiańskich, którzy uczestniczą w realizacji międzynarodowego projektu pod nazwą “Przyimki słowiańskie w synchronii i diachronii: morfologia i składnia”. Koordynatorem projektu jest prof. Maja W. Wsiewołodowa z Uniwersytetu im. M. Łomonosowa (jego wersja rosyjska brzmi “Славянские предлоги в синхронии и диахронии: морфология и синтаксис”). Pierwszy etap pracy stanowi sporządzenie maksymalnie pełnego korpusu przyimków w poszczególnych językach (chodzi o przyimki właściwe, ale też o takie jednostki, które mogą pełnić funkcję przyimka w każdym lub w określonych warunkach kontekstowych, stanowiąc tym samym jego ekwiwalenty). Ponadto ten etap obejmuje wypracowanie zasad lingwistycznej prezentacji danej kategorii z uwzględnieniem zarówno typu i znaczenia jednostki, jak też wszystkich aspektów jej funkcjonowania w wypowiedzeniach. Założenie kompletności materiału językowego przewiduje też ujęcie w przygotowywanych rejestrach nie tylko jednostek normatywnych, skodyfikowanych, lecz także (w miarę możliwości) wszystkich przypadków systemowego użycia jednostek pełniących funkcję przyimków – niezależnie od stopnia ich normatywności.

Obserwacje zgromadzonego materiału różnych języków oraz jego konfrontacja formalna i funkcjonalna uzasadniają stwierdzenie, iż kategoria przyimków w językach słowiańskich tworzy określony, logiczny i konsekwentny, system, a jej rozwój w poszczególnych językach przebiega według dających się ustalić mechanizmów. Inna sprawa, czy w każdym języku są reprezentowane wszystkie segmenty tego systemu.

Dokonując przeglądu słowiańskiego potencjału derywacyjnego w zakresie przyimków G. Tagamlicka wyróżnia dwa następujące mechanizmy [11, s. 62 i nast.]. Pierwszym z nich jest przechodzenie poszczególnych wyrazów autosemantycznych lub połączeń wyrazowych (fraz przyimkowych i bezprzyimkowych i in.) do kategorii przyimków. W ten sposób powstały (dziś traktowane jako wtórne) polskie przyimki typu *od strony* (dworca), *w pobliżu* (rzeki), *z prawa od* (domu), *z kierunku* (lasu). Ekspansję takich jednostek przyimkowych w językach słowiańskich zalicza się do najważniejszych procesów składniowych ostatnich dziesięcioleci (por. m. in. [12, s. 380]). Przyimki te w niniejszej pracy pozostają poza sferą naszego zainteresowania.

Drugi mechanizm w zakresie rozwoju kategorii przyimków stanowią określone procesy słowotwórcze, wśród których odnotowujemy możliwość trwałego połączenia dwóch (lub trzech) przyimków prostych. W ten sposób powstają przyimki-zrosty, *composita* (pisane z dywizem, ale również łącznie lub rozłącznie) oraz zestawienia przyimkowe (pisane rozłącznie). Mamy zatem jednostki typu pol. *zza*, *spod* (ale też: *spoza* czy *sponad*) i *poza*, *ponad*, *popod* (ros. *из-за*, *из-под* i *по-за*) – traktowane jako przyimki-zrosty oraz jednostki typu ros. *на под*, *в над*, *через за* (częściowo nienormatywne).

Proponowany artykuł prezentuje (głównie na materiale języka rosyjskiego – częściowo na tle polskim i ogólnosłowiańskim) następujące mechanizmy słowotwórcze: derywację przyimków-zrostów (предлоги-сращения) typu ros. *из-над*, *из-перед* (pol. *znad*, *sprzed*) oraz przyimków-zestawień (предлоги-сочетания) typu ros. *через за*.

Przyimki-zrosty typu *ponad* w różnych językach słowiańskich są reprezentowane w różnym stopniu, przy czym ich semantyka (w porównaniu z prymarnymi przyimkami typu *над*) przeważnie nie zależy od obecności składnika *po-* [6, s. 103–107]). W języku ukraińskim mamy np. *іхати над* bądź *понад морем*, *квітки під* bądź *пони́д вікнами*, *під* bądź *пони́д очима*, *перед ним* bądź *поперед нього пробіг нес*. Por. też przykłady rosyjskie: *Пурга, снег, густо веявший, временами хлещущий, сугробы наметавший вдоль оград и по-за хатами, да еще пугающе обрывистый Буг помогли нашим частям затормозить противника* (В. Астафьев, [5]). *Укриться по-за скирду* (internet) [= за скирду, за скирдой] – gdzie *по-за* łączy się z narzędnikiem lub biernikiem, ale też z celownikiem: *В народе про сегодняшний день говорили: В этот день по-за порогу крутит, мутит, беспутит* (internet) [= за порогом].

Wzorce derywacyjne tych jednostek (typu *spod* i *poza*) stanowią także podstawę do indywidualizacji procesów zachodzących w poszczególnych językach słowiańskich. Przejawia się to w tym, że spośród przyimków-zrostów, które zna większość języków słowiańskich, w języku czeskim np. funkcjonuje tylko *zpod*, *zpoza* i (rzadko) *zmezi*. Ale np. w języku chorwackim i serbskim według tego wzorca powstały również inne *composita* – nie tylko *ispod* (*испод*), *iza* (*иза*) czy *između* (*између*), lecz także *ispred* (*испред*), *iznad* (*изнад*) i podobne (m.in. [2] i [3]).

Proces ten wydaje się szczególnie aktywny również w języku rosyjskim. Materiał faktyczny dowodzi, że w tym języku przyimki określane mianem “парные предлоги-сращения” (jak *из-за*) reprezentowane są znacznie szerzej, niż wskazywałyby na to gramatyki i słowniki. W źródłach internetowych znajdujemy

bowiem liczne inne jednostki tego typu (pisane z dywizem, łącznie bądź rozłącznie). Mimo różnej grafiki autorskiej za wersję podstawową należałoby przyjąć ich pisownię z dywizem (jak ma to miejsce w dwóch literackich, o zasięgu ogólnym, przyimkach *из-за* i *из-под*). Porównajmy:

– **из-меж** (кого, чего): *Я запланировал выход тяжелой части моей армии из-меж двух холмов* (internet). [...] *изберите из меж себя соответствующего священнослужителя* (internet);

– **из-между** (czego/чzym): [...] *удалить сухожилия (иначе потом умучаетесь выковыривать их из-между зубов)* (internet). *Кровь из между пальцев начинает капать медленнее* (internet). [...] *нельзя выбрать подклассом любой класс из между этими расами* (internet);

– **из-промеж** (кого, чего): *Растет из-промеж половиц зелень тонюсенькая* (internet);

– **из-промежду** (czego/чzym): *Как выгребать мусор [...] из промежду камней* (internet). *Вынь шнурок из промежду ногами!* (internet);

– **из-над** (czego/чzym): *Короткий разгон, крутой взлет и уже оттуда, “из-над облаков”:* *небо уходит из-над головы* (internet). *Поэтому из “над океаном” звонить дороже, чем из “над сушей”* (internet);

– **из-перед** (czego/ким, чzym): *Шпроты булькали промеж собой, из перед воды их особенно слышно никак не было* (internet). *Бронебойщик Илья Каплунов подбил 8 танков, девятый горел из перед дважды раненым, истекающим кровью бойцом* (internet);

– **из среди** (кого, чего): *Нужно искать из среди модного что-то индивидуально идеальное* (internet);

– **сперед** (czego/чzym): *Что может противно дребезжать сперед машины?* (internet). *Черный мрак напоз на окна и остановился сперед светом свечи* (internet);

– **спротив** (czego): *Мой дом аккурат спротив остановки* (internet).

Bez wątpienia przytoczone przyimki zostały utworzone w sposób systemowy według słowiańskich mechanizmów derywacyjnych, a zatem stanowią określony fragment słowiańskiego systemu przyimkowego. Pozostając dotąd poza obszarem języka literackiego nie mogą być jednak traktowane jako jednostki przyimkowe normatywne (szerzej na ten temat patrz [7]).

Pisownia tych jednostek (łączna, rozłączna lub z dywizem) w tym wypadku jest – jak to zostało powiedziane wcześniej – kwestią umowy. Por. chorwackie i serbskie *изнад, испод, (iznad, ispod)* czy polskie *zza, znad, spod*; rosyjskie *из-за, из-под* czy też ros. *из между, из меж*. Nawiasem mówiąc, przyimki tego typu w polszczyźnie przed reformą ortografii też pisano rozłącznie: *z nad stołu, z pod lasu, z ponad wody, z przed nosa*. Zgodnie z południowosłowiańską tradycją lingwistyczną te przyimki-zrosty niekiedy nazywane są przyimkami prefigowanymi (gdzie *z/iz* traktowany jest jako swoisty prefiks).

Nie zajmując się szczegółową analizą semantyki konstrukcji z wymienionymi przyimkami odnotujemy tylko ich znaczenie ogólne. Otóż są one wykładnikami relacji przestrzennych: dynamicznych (‘skąd’: *небо уходит из-над головы*) lub statycznych (‘gdzie’: *горел из перед бойцом*).

Функционирующие в польсчизне литературные приимки типа *znad, spomiedzy, sprzed* (czego) generalnie są выкладниками традиционной аблативности (релация ('скąd')). В языке сербском и хорватском natomiast передают значение zarówno аблативное ('скąd'), как теж локативное ('где'), адлативное ('докąd'), а nawet перлативное ('ктореды'): Пор. значение аблативное: *Startovali su ispred škole. Iza ugla se pojavio auto. Skinuti iznad vatre. Izvući se ispod stola. Izdvojiti se između studenata* – в одрóżнении от значений локативных: *On se igra ispred kuće. Nalaze se iza kuće. Držati iznad vatre. Biti ispod stola. Stajati između studenata*, значений адлативных: *Stigli su ispred škole. Otišli su iza kuće. Staviti iznad vatre. Sakriti se ispod stola. Stati između studenata* и wreszcie значений перлативных: *Kolona prolazi ispred tribine. Iza kuće prolazi auto. Mahnuti iznad vatre. Provući se ispod stola. Proći između studenata* (примеры з [10, passim]).

Рównиеж в интернетовых системах wyszukiwawczyх языка росыжского находимы личне примеры деривации писанных разлочно приимков-зеставиен типа *na pod, в над, через за*. Порównаим:

– **на под** (со): *Что положить на под елку заядлому автомобилисту?* (internet) – в значении пространном oraz **на под** (со): *Что вешать на сайт на под новый год?* (internet) – в значении temporalном;

– **на под** (сзум): *На рок концерте, проходившем на под открытым небом на Иванову ночь в Таллине, куча пьяных металлиг начали радостно фоткаться* (internet) – только в значении пространном;

– **в над** (сзум): *В этот день солнце находится в над экватором* (internet). *По этому поводу можно сказать многое, как, например, прилет тарелок в над Чернобыльской АЭС* (internet);

– **в около** (czego): *27 октября в около Зеленограда появился кобель* (internet). *Камера спроектирована с учетом необходимости работы при низких температурах в около Плутона* (internet) – в значении пространном oraz **в около** (иле jednostek czasu): *Пенсионерку затопили соседи сверху, вода лилась в около 2 часов* (internet) – в значении temporalном;

– **в по** (сзему): *Голодный поход в по Каппадокии с Димой Шарко* (internet);

– **в под** (сзум): *Схожая функция приписана метро в фильме "Прорва", где в под землей разворачиваются три эпизода* (internet). *Су-27 разбился в под Хабаровском из-за ошибки пилота* (internet);

– **в меж** (czego): *Может быть и world PvP разрастется буйным цветом здесь, в меж руин Калимдора* (internet) oraz;

– **в меж** (сзум): *Аленькое село в меж горами* (internet);

– **через за** (кого, со): *С помощью трубки он просто заходит на сайт и потом оплачивает услуги вместе с обычным счетом через за телефон* (internet). *Стоимость госпошлины составляет 1000 рублей и оплачивается через за каждого иностранного рабочего* (internet);

– **через за** (kim, сзум): *Ну что, следующий через за Колодиным будет? [...] если кто заинтересован в получении кредита от меня, просьба связаться со мной через за дополнительной информацией* (internet) – в значении пространном oraz **за через** (иле jednostek czasu): *Вы всерьез считаете, что за через четыре года, прошедшие от встречи на Эльбе, СССР стал*

слабее, чем был в 1945 году? (internet). Компенсация сахарного диабета достигнута **за через 4 недели** (internet) – w znaczeniu temporalnym;

– **у возле** (czego): Река Пахра **у возле** усадьбы Ивановское (internet). Сауны и бани **у возле** метро Третьяковская и Тульская (internet);

– **около перед** (czym): По Ленинградскому шоссе в область, за Химками **около перед** мостом уходишь направо (internet). Он устроился **около перед** крышей (internet) – w znaczeniu przestrzennym oraz **перед около** (jakim czasem): Вернулась домой **перед около** 24 декабря 1990, но точно не помню (internet). Она вступила в Красный Крест в качестве медсестры и умерла от скарлатины в военной больнице **около перед** Рождеством 1917 (internet) – w znaczeniu temporalnym.

Wydaje się, że przytoczone rosyjskie przyimki (zarówno prefigowane, czyli typu **из-перед**, jak też zestawienia typu **на под**) nie stanowią listy zamkniętej. Należy sądzić, że ich liczba może być stopniowo uzupełniana w miarę postępu prac nad pełnym rejestrem słowiańskich jednostek przyimkowych.

Zasygnalizowane zjawisko reduplikacji przyimków pierwotnych w jednostki o bardziej skomplikowanej strukturze (przyimki-zestawienia) jest w zasadzie właściwością rosyjskiego języka potocznego. W lireackim języku polskim jednostek tego typu nie spotykamy w ogóle (są one jednak obecne w gwarach, por. [9]). Ciekawe jest natomiast to, że w literackim języku macedońskim podwajanie przyimków jest zjawiskiem normalnym i charakterystycznym dla tego języka. Co więcej, ta typowa macedońska tendencja obserwowana jest w innych językach południowosłowiańskich, wywierając wpływ w pierwszej kolejności na język serbski i chorwacki (co określane jest mianem “bałkanizacji” tych języków).

Opisując zjawisko podwajania przyimków prymarnych w języku serbskim, Vera Mitrinović (przy wykorzystaniu obserwacji zawartych w pracach [1] i [4]) mówi o nim jako o świadectwie zbliżania się tego języka do bałkańskiego typu strukturalnego. Konstrukcje z przyimkami podwojonymi przekazują głównie relacje przestrzenne, konkretnie adlatywność ‘dokąd’ (wszystkie przykłady pochodzą z pracy [8]; tam też źródła materiału).

– **do ispod**: *Te reči probudile su Zahariju i on se brzo vratio u [postelju] i pokrio do ispod brade* vs. maced. *Tue зборови го пробудуја Захарије и тој брзо се врати во постела и се покри до под брада* (pol. *Te słowa obudziły Zaharię, który szybko wrócił pod koldrę i nakrył się aż pod brodę*);

– **do iznad**: *Rjepnin je imao da gleda njenu lepu nogu koja je, otkrivena do iznad kolena, snažno pritiskala pedal* vs. maced. *Rjepnin imаше што да гледа нејзината убава нога која откриена до над колената, силно притискаше на педалот* (pol. *Rjepnin musiał patrzeć na jej piękną nogę, którą odsłaniała powyżej kolana, gdy naciskała pedal*);

– **do pred**: *Ječēci jedva je stigao do pred kuću* vs. maced. *Јачејку одвај стигна до пред куќата* (pol. *Jęcząc ledwo przywłókł się przed dom*);

– **do na**: *Spustili su se najpre do na Lijesku, a zatim u neku pećinu* vs. maced. *Се спуштале најпрво докај Лиеска, а потоа до некоја пеџина* (pol. *Najpierw zeszli na Lijeskę, a potem ukryli się w pieczarze*);

– **do iza**: *Možeš da ih gledaš svud putem do iza okuke* vs. maced. *Можеш да ги гледаш секаде по патот до зад кривината* (pol. *Możesz śledzić ich wzrokiem aż do zakrętu*);

– **do u**: *Ispratio sam ga do u dvorište* vs. maced. *Го испратив до во дворот* (pol. *Odprowadzilem go aż na podwórze*).

Na podstawie przykładów można stwierdzić, że pierwszym elementem wszystkich przytoczonych adlatywnych przyimków-reduplikacji jest pierwotny przyimek *do*, wskazujący na pewną granicę w przestrzeni. Jak powiedziano wyżej, język polski nie zna jednostek tego typu (a zatem wymienione wcześniej kompozycje rosyjskie, a teraz serbskie i macedońskie, w polszczyźnie nie znajdują bezpośrednich odpowiedników formalnych, a częściowo też znaczeniowych).

Konstrukcje z takimi przyimkami mogą także przekazywać znaczenie temporalne (ich pierwszy człon *do* wskazuje w tym wypadku na pewną granicę w czasie). Por.:

– **do pred**: [tražio] *sam ga do pred početak operacije* vs. maced. [го барав] *до пред почетокот на операцијата* (pol. *Szukałem go aż do początku operacji*);

– **do u**: *Do u kasno jutro ležao je Đorđe* vs. maced. *До касно во утрото лежеше Ѓорѓе* (pol. [Djordje] *leżał do późnego ranka*).

Możliwa jest ponadto kombinacja znaczeń (ma miejsce “nałożenie się” semantyki przestrzennej i znaczenia celu):

– **za nad**: *Zar je takav mali venac za nad naša vrata, a takav svetac* vs. maced. *Зарем таков е малиот венец за над нашата врата, а таков светец* (pol. *To zbyt mały wieniec nad nasze drzwi, a w końcu to wielkie święto!*);

– **za pod**: *Ona lošija slama za pod stoku, sva izgorela* vs. maced. *Taa pološata slama za pod stokata, celata izgore* (pol. *Ta gorsza słoma do podściółki, cała splonęła*).

Podsumujmy. Przytoczony materiał wykazuje, jak niepełna jest jeszcze nasza wiedza o przyimkach. Okazuje się, że struktury będące w artykule obiektem obserwacji są obecne w większości języków słowiańskich, w poszczególnych jednak językach mogą różnić się pod względem semantyki i typów derywacyjnych. Lecz i w tym wypadku gramatyka utrzymała priorytety etniczne nie tylko w zakresie wyrażenia przez użytkowników każdego języka określonych sensów, ale także specyfikę zawartego w systemie przyimkowym etnicznego postrzegania świata i jego struktury.

LITERATURA

1. Dimitrovski T. I. Značenja i upotreba na predlozite vo makedonskiot literaturnen jazik / T. I. Dimitrovski // Filozofski fakultet na Univerzitetot Skopje. – Skopje : Filozofski fakultet, 1956.
2. Ивић М. Једно поглавље из граматике нашег модерног језика – систем месних падежа / М. Ивић // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књ. II, 1957. – S. 145–158.
3. Ивић М. Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику / М. Ивић // Južnoslovenski filolog [Јужнословенски филолог] XXII. – 1957–1958. – S. 141–166.
4. Кашић Ј. Појава нагомиланја предлога у савременом српскохрватском књижевном језику / Ј. Кашић // Zbornik za filologiju i lingvistiku, XII. – 1969. – S. 173–182.

5. Korpus : Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www//rus.corpora.ru
6. Lachur Cz. Semantyka przestrzenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim / Czesław Lachur. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1999. – 302 s.
7. Lachur Cz. Mechanizmy derywacyjne w obrębie przyimków słowiańskich / Cz. Lachur // Konfrontacje składniowe. Nowe fakty, nowe idee / [red. J. Lubocha-Kruglik, M. Borek]. – Katowice : Wyd. Oficyna WW, 2013.
8. Mitrinović V. Serbsko-macedońskie interferencje językowe – widziane oczyma polonisty / V. Mitrinović // Południe – Północ. Serbsko-polskie paralele językowe, Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012.
9. Okoniowa J. Polskie przyimki złożone na tle słowiańskim / J. Okoniowa // Z polskich studiów slawistycznych, seria VII. – Warszawa : Państwowe Wydawn., 1988.
10. Piper P. Jezik i prostor / Predrag Piper. – Beograd : Biblioteka XX vek, 1997. – 220 s.
11. Тагамлицкая Г. А. Сложение как средство пополнения категории предлога в славянских языках / Г. А. Тагамлицкая // Славянская филология : [сб. ст.]. – М. : Наука, 1958.
12. Vojteková M. Dynamika systému sekundárnych predložiek v spisovnej slovenčine / M. Vojteková // Jazyk – médiá – text. Zborník príspevkov, Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 35. – Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012.

СКРОЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (на матеріалі німецькомовних та українськомовних інструкцій для медичного застосування препарату)

ПЕРХАЧ Р.-Ю. Т.

Національний університет “Львівська політехніка”

Розвиток сучасної медицини, поява на ринках нових лікарських засобів, виникнення новітніх тенденцій щодо передачі інформації завдяки стислості та скорочень сприяють частому вживанню абревіатур у медичному писемному мовленні, а саме в інформаційному наповненні медичних інструкцій. Цьому сприяють сучасні тенденції спрощення граматичних конструкцій, компресії та застосування слів мовної економії в лінгвістичній галузі.

Сучасні тенденції до передавання складних слів та словосполучень стисло й компактно, зокрема у медичних інструкціях, сприяють частому вживанню скорочень слів.

Економія мовних засобів відображається в мовному явищі, яке прийнято називати абревіація. Короткі лексичні одиниці є невід’ємною складовою частиною писемного мовлення. Зокрема, абревіація як засіб словотворення стає дедалі частим явищем у науковій термінології, особливо в медичній, тому абревіатури в наш час є одним із засобів поповнення словникового складу мови.